

Réthei Prikkel**1903** Réthei Prikkel Marián: *A Pray kódex*. Budapest, 1903.**Réthei Prikkel****1906a** Réthei Prikkel Marián: A hajdútánc eredete. In: *Ethnographia*, (1906), 2. sz. 112–119.**Réthei Prikkel****1906b** Réthei Prikkel Marián: *A magyar táncnyelv*. Budapest, 1906.**Réthei Prikkel****1906c** Réthei Prikkel Marián: Magyar halottas táncok. In: *Ethnographia*, (1906) 3. sz. 167–172.**Réthei Prikkel****1909a** Réthei Prikkel Marián: *Csuzy Zsigmond szavai*. Budapest, 1909.**Réthei Prikkel****1909b** Réthei Prikkel Marián: *Sándor István nyelvtudománya*. Budapest, 1909.**Réthei Prikkel****1911** Réthei Prikkel Marián: Nemzeti táncolásunk múltjából. In: *Az esztergomi r. kath. főgimnázium 1910-11 évi Értesítője*, 1911. 1–66.**Réthei Prikkel****1924** Réthei Prikkel Marián: *A magyarság táncai*. Budapest, Stúdium, 1924.**Réthei Prikkel****1956** Réthei Prikkel Marián: *A magyarság táncai*. Budapest, Stúdium, 1956.**Dóka Krisztina****19. századi társastáncok a magyar paraszti tánc kultúrában***

A 19. század vége, 20. század eleje az a korszak, amelyet a magyar néptánc kutatás hagyományosan a paraszti tánc kultúra virágkorának tart. Azonban mialatt Magyarországon a néptánc hagyomány „virágzásának” lehetünk tanúi,¹ ezzel egy időben már folyamatban volt a falusi tánc kultúra polgárosodása, modernizálása is. Az egyre mozgékonyabbá váló, sokszínű kulturális hatásoknak, újításoknak kitett paraszti életben a 19–20. század fordulóján már kirajzolódtak egy egységesülő, polgáris, kevésbé jellegzetes paraszti tánc kultúra körvonalai is. Ily módon egyszerre volt jelen egy „hangsúlyozottan paraszti” és egy „semleges”, „polgáris” népi tánc kultúra.² Utóbbi világához hozzátartoztak a falvakban is megjelenő hivatásos tánc tanárok,³ a polka és a keringő és más divatos táncok és a polgári külsőségekkel megrendezett tánc alkalmak.

Tudjuk, hogy a nagy európai történeti tánc divatok áramlatai a magyar néptánc történetben is nyomon követhetők.⁴ Az is ismert, hogy a társastáncok különböző divathullámai a magyar népi tánc kultúrában is folyamatosan éreztették hatásukat.⁵ A polgári tánc kultúra elemei és ezen belül a kor társastánc divatja a magyar paraszti életben különösen az 1800-as évek utolsó harmadától jelentkeztek. Erről a polgárosodó paraszti tánc életéről tudósít Móríc Zsigmond néprajzi leírásában, melyben a 19-20. század fordulójának szatmári népeletét jellemezve említést tesz a helyi tánc rendezési szokásokról és az új, divatos táncokról is:

„Már a bilétás bálnak van rendező bizottsága, nyomtatott meghívója, rendezői jelvénye és este 9 óra felé gyűlnek a táncra, mint az urak. ... Csárdás járja, bár a tour tánc se ismeretlen, s a csűr felgírlandozva, zöld-ágazva bálterem lesz valójában, mikor körbe-körbe kalamajkázna polkát, mazurt, valcert járnak, amit tánc tanítóktól tanultak ám.”⁶

Mindenekelőtt a falvakban is megjelenő hivatásos tánc tanítók tevékenységének és a várossal való kapcsolatoknak köszönhető, hogy a polgári tánc élet szokásai és a különböző 19. századi társastáncok (galopp, kvadrill, lancier, keringő, polka, polonéz, mazurka, sottis) felbukkantak a szá-

* Elhangzott az MTA Tánc tudományi Munkabizottsága által rendezett Kaposi Edit emlékülésen, 2013. május 30-án a Zenetudományi Intézetben. A szöveg a 2011-ben megvédett A magyar tánc folklor átalakulása (1896-1945) című PhD-disszertációm 19. századi társastáncokkal foglalkozó fejezetének rövidített változata. Disszertációm elkészültét (2011) követően a témában megjelent újabb publikációkra tanulmányomban nem hivatkozok. A dolgozat elkészítését támogatta az OTKA PD 109430 sz. pályázata.

¹ Úgy tűnik, hogy miközben „kialakulnak a közvélemény által máig »népviseletnek« ismert szín pompás, tájanként igen változatos ünneplő öltözetek” (Hofer, 1975. 402-403.), vagy egyre több ünnepi reprezentációs tárgy kerül a parasztház-tartásokba, a tánc kultúra tájlag elkülönülő színes formáinak kialakulása is zajlik.

² Hofer Tamás a népművészet megközelítéséhez, a népi kultúra történeti jelenségeinek értelmezéséhez három „kulturális típust” fogalmaz meg. Az első a „régibb paraszti”, a második az „új, virágzó, hangsúlyozottan paraszti”, a harmadik pedig egy „semleges”, „polgáris”. Lásd: Hofer, 1975.

³ Kaposi Editnek köszönhetjük a hazai tánc mesterség történetének tudományos feldolgozását: Kaposi, 1970.

⁴ A magyar néptánc történeti rétegeinek összefoglalását a történeti tánc divatokkal összefüggésben lásd: Pesovár E., 2003.

⁵ A társastáncokról a magyar paraszti tánc kultúrában: Pesovár E., 1982, Dóka, 2005, Kavecsánszki, 2007, Kavecsánszki, 2009.

⁶ Móríc, 1991. 333.

zadforduló falusi kultúrájában. Egykorú néprajzi leírások, adatközlések és későbbi, a 20. század második felében és az ezredfordulón végzett néprajzi-antropológiai terepmunkák is tanúskodnak a táncok megjelenéséről és paraszti használatáról. A 19. századi társastáncok közül a magyar népi kultúrában elsősorban a keringő és a polka változatainak nagy hatásával, tánc kultúrába való beépülésével számolhatunk.

A keringő

A keringőnek mint $\frac{3}{4}$ -es páros táncnak történeti típusa, a valcer (Walzer: ném. walzen 'forogni, keringeni' szóból) a 18. század utolsó harmadában jelent meg. Az 1800-as évek első évtizedeiben elsősorban Bécsből indult „diadalútjára”, és az európai tánc történetét egyik legnagyobb hatású divattáncá lett. A 19. század folyamán a keringőnek a bécsi mellett más különböző változatai is jelen voltak a báli életben.⁷ Történeti előzményeiként leggyakrabban a Ländler, a Steierischer és az Allemande-t nevezi meg a tánc történeti szakirodalom. Tudunk a keringő népi-történeti előzményeinek hazai felbukkanásáról (például ländler, stájer, német tánc), és különböző újabb változatai, rokonai is feltűnnek a falusi kultúrában. Ugyanakkor valószínűsíthető, hogy a néprajzi forrásainkban valcer (vajcer, valc) illetve keringő néven felbukkanó tánc elsősorban a 19. században népszerű típus népi előfordulását jelenthette. E táncot a fenti nevek mellett német tánc, németes elnevezésekkel is megtaláljuk a népi tánc kultúrában.⁸ A keringő a 20. században a magyarországi nemzetiségek körében is népszerű volt.⁹ A magyarországi németek tánc kincsének a polka mellett a tánc a másik legfontosabb darabja.¹⁰

A valcer magyar falusi tánc kultúrában való széles körű elterjedtségére az 1800-as évek végéről és az 1900-as évek első feléből tömegével vannak adataink.¹¹ Ez idő tájt a tánc láthatóan az egész nyelvterületen feltűnt a paraszti táncéletben, és hosszabb időre gyökeret vert. Elterjedése (a következőkben bemutatott polkához hasonlóan) részben a tánciskoláknak köszönhető, de közvetítettek a különböző nemzetiségek (különösen a németek), a katonáskodó férfiak, a falusi közösségek hosszabb, rövidebb ideig városban élő, például ott szolgáló tagjai, valamint a falusi iparosok és értelmiség. A valcert $\frac{3}{4}$ -es metrumú, egyszerű motívumkincsű, kötetlen szerkezetű, zárt összefogódzású, forgó páros táncként kötetlen térformában és kötött körformában találjuk meg a népi gyakorlatban. Paraszti körben való felbukkanása elsősorban a 19. század utolsó évtizedeire köthető. Seprődi János maroszeiki tanulmányában a tánc századfordulón való megjelenéséről, közvetítőiről és korabeli alkalmi szerepéről ad leírást, és egyúttal az új tánc körül kialakuló konfliktusokról is említést tesz:

„A valcer egészen újabb kori idegenség. A kibédiek, városban szolgáló legények és leányok révén, most kezdik megismerni, s eddigelé még nem annyira járkák, mint inkább verekednek

⁷ A keringő történetéhez összefoglalóan lásd: Strobel, 1998a. Népi változataihoz, európai elterjedtségéhez lásd, pl. Wolf-ram, 1951. 146–149. A keringő magyar vonatkozásaihoz: Szentpál, 1956, Pesovár E., 1980.

⁸ Azt is meg kell jegyeznünk, hogy a szöveges forrásainkban előforduló nevek (német tánc, németes, keringő) által jelölt keringőváltozatok sokszor nem egyértelműsíthetőek, továbbá a németes név, például előfordul a polka megnevezéseként is.

⁹ Szentpál, 1956. 75., Felföldi, 1997. 358., Pálfi, 1997. 408.

¹⁰ Lásd, pl. Keszler, é. n. 79.

¹¹ A keringőről leírások, adatközlések a századfordulóról és a 20. század első felére vonatkozóan: Seprődi, 1909. 325–326., Balásy, 1910. 298., Lajtha – Gönyey, 1937. 139. 145., Faragó, 1946. 11., Lajtha, 1955. 9–10. Móricz, 1991. 350. A keringő előfordulására vonatkozóan lásd: Martin néptáncdialektus-leírásainál: Mezőség, Székelység, Barcaság és hétfalusi csángók, bukovinai székelyek (Martin, 1990. 437., 443., 444., 449.). A keringő és a következő fejezetben bemutatott polkák magyar népi használatára vonatkozó további adatközlések hivatkozásait tartalmazza PhD-disszertációm Társastánc fejezete.

benne. Ugyanis a legnagyobb rész nem tudja táncolni, s ha valamelyik hánya-veti természetű ráerőlteti a cigányt, mindjárt kész a háborúság. (...) A kibédi legény és leány lábai alatt furcsán elváltozik a valcerlépés; a vályogvető vonója a sima valcer-melodiákra cifrázat-fodrokat vet; de egyik sem ment át állandóan a vérébe s ezektől a sima lépésektől és sima melodiáktól függetlenül megőrizte a maga igazi népi tánczait. Ezeket a maga tánczait állandóan és mindig járja, a többieket pedig, ez idő szerint még a valcert is, csak ritkaságból, mutatványképpen.”¹²

A 19-20. század fordulójának néprajzi leírásaiban a csárdás mint „fő tánc” mellett már legtöbbször a valcer is előkerül. Egy 20. század eleji dunántúli lakodalomleírás a keringőt a csárdással és a polkával együtt említi: „Legkedvesebb táncuk a csárdás. Táncolják még a polkát és a valcert is, de ezeket ügyetlenebbül járkák.”¹³ Forrásainkból, egykorú néprajzi munkákból kiderül, hogy a valcer fokozatosan beépült a paraszti közösségek helyi tánc készletébe, a 20. századra helyet kapott a táncalkalmak legfőbb szórakozó funkciójú táncai között.¹⁴ Az 1940-es évek elején Kőrispatakon hangszeres népzene gyűjtő Lajtha László is megjegyzést tett a falusi zene- és tánc kultúra átalakulására. Népzenei monográfiájának előszavában olvashatunk a helyi táncos és zenei ízlés megváltozásáról, az újabb zenei divatokról (így a valcerről és a foxtrottról), és az ezzel összefüggésben átalakuló tánc készletről:

„A mai fiatalság már csak az újabb csárdásokat kéri. Ezek között nem egy a műdal. Sajnálatosan vannak falvak, ahol csárdást sem igen táncolnak már. Valcert, foxtrott-okat kérnek, azt, amit rádióból hallottak. Mostanság idősebb cigány-muzsikások között gyűjtve, nem egyszer halottam: »nem játszottam ezt a darabot már negyven éve...«.”¹⁵

A 20. század közepére vonatkozóan forrásaink arra is utalnak, hogy a valcer beépülve a paraszti közösségek tánc készletébe, a polkával és a hagyományos táncokkal (elsősorban a csárdással), később más újabb, az 1910-es évektől megjelenő társastáncokkal (például tangóval, foxtrottal) tánc ciklust alkotva jelentkezett a paraszti tánc alkalmakon. Egy 1943-as Fejér megyei (pázmándi) lakodalom néprajzi leírásában a korabeli táncokról és ezek tánc ciklusba rendeződéséről, valamint a divatos zenékről a következőket olvashatjuk:

„Már táncol az egész vendégereg: öregek is... Három tánc járja: csárdás, belépő, amit olykor egész ugrálva, polkaszerűen táncolnak s valcer. Régen: csárdás és németes (polka) divatozott. Mindig csárdás – belépő – valcer és csárdás követi egymást, azután szünet, ekkor az öregek, násznagyok dalolnak. Az egész lakodalom szigorúan kötött paraszti szokásával szinte ellentétessé néz ki nemcsak az emberek felvilágosodott gondolkodásmódja (...) hanem az énekelt dalmanyag is. Csupa műdal, sláger, s régiként népszínműdal! Egészséges – bár új stílusú népdal alig-alig akad.”¹⁶

A korszak technikai vívmányának, a filmnek köszönhetően az 1930-as évekből korai mozgóképfelvétellel is rendelkezünk a valcer népi használatáról. Az angol filmhíradó 1931-es A wedding in Hungary című, a vidéki Magyarországot népszerűsítő filmje megörökítette a mezőkövesdiek keringőjét.¹⁷ Tudunk arról, hogy a keringő kapcsolatba került a helyi táncok mozgásanyagával, sajátos, helyi színezetet is kaphatott. Olvashatunk a tánc (és zene) ilyen jellegű alakulásáról Seprődi János fentebb idézett soraiban. Martin György is utalt ilyen folyamatokra mezőszéki táncdialektus-leírásánál: „...egyes mezőszéki falvakban még a valcer figurázó, bokázókkal színezett formájával is találkozhattunk (Feketelak).”¹⁸ A tánc népszerűségének hanyatlása a 20. században

¹² Seprődi, 1909. 325–326.

¹³ Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívum Kézirattár EA (Továbbiakban= EA) 1925. 1.

¹⁴ Lásd, pl. Zsigmond József leírását Marosmagyaró 1930-as évekbeli tánc életéről (Zsigmond, 1996. 189–190.).

¹⁵ Lajtha, 1955. 9–10.

¹⁶ EA 4442. 15.

¹⁷ Wedding, 1931.

¹⁸ Martin, 1990. 437.

folymatosan tapasztalható, mindamellett a falusi báli, lakodalmi táncrepertoárban még az ezredfordulón is megtalálható.¹⁹ A keringő 19. századi más változatainak (pl. boszton) vagy újabb, 20. századi típusainak (angolkeringő) magyar népi tánc kultúrában való előfordulására szintén vannak adataink, ezek azonban lényegesen szórányosabbak.²⁰

A polka

A cseh eredetű, élénk, 2/4-es páros tánc, a polka az 1830-as évektől hódította meg Európát. Terminológiája vitatott eredetű, a cseh pulka 'fél, fél lépés' szavakból származhat. Más magyarázatok szerint a név a 'lengyeles' vagy 'lengyel nő' jelentésre vezethető vissza. 19. századi széles körű európai népszerűségét ismerjük a nemzetközi táncszakirodalomból.²¹

A polkafélék különböző változatai elsősorban polka, polyka, porka, pulka, pulkatánc, pulyka neveken fordulnak elő hazai paraszti gyakorlatra utaló forrásainkban. A tánc a 19-20. század fordulóján az egész magyar nyelvterületen általánosan ismert volt.²² A polka elterjedt volt főként a magyarországi németek, emellett a szlovákok, szlovének, horvátok, románok táncgyománnyában is.²³

A tánc kötetlen szerkezetű szabályozatlan térformában vagy kör formában járt változatait és kötött szerkezetű, több részes formáit (például Kreuzpolka) is megtaláljuk a 20. századi magyar paraszti táncgyománnyban. Kötetlen szerkezetű formáira vonatkozó korabeli forrásaink és későbbi gyűjtéseink egyaránt egyszerű motívumkincsű, zárt összefogódzású páros táncról tanúskodnak, amely 2/4-es motívumok lényegében homogén sorozatából állt. A polkához különböző idegen, főként német eredetű, illetve németes, Közép-Európában általánosan ismert dallamokat használtak.²⁴ A korai népzenei gyűjtések során, Kodály Zoltán az 1910-es évek elején Kászonban furulyán előadott polkadallamot, az Ipoly mentén szlovák, dudás változatokat rögzített.²⁵ A polkafélék megjelenésére és életére vonatkozóan érdemes idéznünk Seprődi János sorait, aki marossszéki tanulmányában az 1870-es, 80-as években Kibédén divatos czeppeli-t is megemlíti: „A felülről vagy idegenből került táncok közt legnagyobb szerepe a czeppelinek van. Marossszéken ez a gyorspolkaszerű tánc sohasem volt olyan népszerű, mint Udvarhelyszéken és Háromszéken. Kibédén ma már tán nem is tudják; legalább a mai divatos táncok között nem találtam. De gyermekkori emlékeim szerint a 70-es, 80-as években ott is mindennapos volt; a nevét és emlékét pedig most is őrzi.”²⁶ A polkák magyar népi tánc kultúrában való elterjedését forrásaink alapján a 19. század utolsó harmadára tehetjük, ugyanakkor más tánc típusokhoz hasonlóan a nyelvterület különböző részein eltérő időben és különböző változatokban jelent meg. A polka népi használatáról és két világháború közötti ismertségéről tanúskodik a Lajtha László által Biharban gyűjtött polka-dallam is.²⁷ Ugyanebből az időszakból rendelkezünk mozgóképfelvétellel is a tánc-

¹⁹ Lásd, pl. Karácsony, 1993. 152–153., Varga, 2009. 28.

²⁰ Az angolkeringő falusi megjelenéséhez lásd, pl. Ratkó, 1996. 258., 260.

²¹ A polka történetéhez összefoglalóan újabban: Strobel, 1998b. Európai népi párhuzamaira vonatkozóan: Wolfram, 1951. 150–155., Oetke, 1982. 261–276. még több helyen. Magyar vonatkozásaihoz: Szentpál, 1956, Pesovár E., 1981, Tari, 2002.

²² A polka hazai előfordulására vonatkozó korai adatközlések: Lázár, 1896. 521., Seprődi, 1909. 325., Balásy, 1910. 298., Seemayer, 1935. 115., Bándy – Vámszer, 1937. 17., Sümeghy, 1944. 63., Faragó, 1946. 11. Az elterjedtséghez lásd különösen Martin néptáncdialektus-leírásait: Dél-Dunántúl, Csallóköz-Szigetköz, Nyírség, Mezőség (Szék), Székelység, Barcaság, hétfalusi csángók, Gyimesi csángók, Bukovinai székelyek (Martin, 1990. 391., 399., 407., 415., 437., 443–444., 447., 449.).

²³ Polka nemzetiségi előfordulásához lásd elsősorban: Pesovár E., 1997. 388., Pálffy, 1997. 408., Kiss G., 1997. 435.

²⁴ A polka-félék dallamairól lásd: Kiss L., 1958. 78–83., Tari, 1999. 270–273.

²⁵ Tari, 2001. 133–134., 101–102. 104–105. 107.

²⁶ Seprődi, 1909. 325.

²⁷ Lásd: 1. kotta.

ról. Amikor Molnár István Budapesten a Gyöngyösbokréta-bemutatóra érkező csíkszenttamásiak táncairól 1941-ben filmfelvételt készített, ezek között rögzített polkát.²⁸ A film értékes korai dokumentuma a tánc korabeli falusi változatának.

Tudunk a polka helyi tánckészletbe való tartósabb beépüléséről, és esetenként a helyi táncok mozgásanyagával való összefonódásáról is. Martin György a gyimesi csángók tánckészletének bemutatásánál a polkával kapcsolatban a következőket írja: „A polka, sebes pórka vagy németes kötetlen formájú páros tánc. Úgy állnak fel, mint a csárdásnál s ebben is hármat szoktak sirúlni. A zenész előtti ropogtatásra is sor kerülhet. Több dallama van, elég gyakran előfordul. Nem tartozik a szorosan vett »aprók« táncfűzerbe. Motívumkincse rokon a sebes magyarossal és a csoszogtatással.”²⁹

U. L. 4107/d

Gyűjtötte Lajtha László

A gyűjtés helye és ideje Köröskisjénő Bihar vm. 19 43. I.

Az előadó személyi adatai Mészáros Pál 46 g. k. (L. 4107/b)

A dallamra vonatkozó adatok Fűtty, táncdallam rögz. u. l. 4107/c

Polka (L. 4107/c)

Molto allegro, d = 112

1. kotta: Polka-dallam Lajtha László gyűjtéséből. (Néprajzi Múzeum MH 4107/d)

²⁸ MTA BTK Zenetudományi Intézet Filmtár (továbbiakban=Ft.) Ft. 10.

²⁹ Kallós – Martin, 1970. 228.

Kötött szerkezetű csoportos táncok

A kötetlen szerkezetű formák mellett a paraszti táncgyományban a 19. század utolsó harmadától a kötött szerkezetű táncok is terjedtek. Ezeknek különböző eredetű és korú darabjait találjuk meg a századvég és a 20. század első felének falusi tánc kultúrájában. Ismerjük a 19. században Európaszerte kedvelt bálitánc, a francia négyes hazai paraszti környezetben való előfordulását.³⁰ A kötött polkafélékkel formai rokonságot mutat a németes, kötött szerkezetű hétlépés (hétlépetű, hétlépésű, ném. Siebenschritt), mely Európában népi használatban széles körben elterjedt páros tánc volt.³¹ Utóbbi a polkával táncciklusba szerveződve is felbukkant egyes vidékek (Mezőség, Gyimes) táncgyományában. Szintén kötött szerkezetű és a polkafélékkel rokonságot mutat a nálunk leggyakrabban gólya/gólyás, gólyatánc/gólyástánc (ritkábban virágtánc, amerikáner, kacsingató vagy kacsingatós) néven elterjedt tánc.³² A kötött csoportos táncok gazdag variációit találta meg az 1940-es évek elején a tánc kutatás a gyimesi csángók tánc készletében. 1941-ben Molnár István filmet is készített a gyimesközéplokiak (Csík megye) kötött táncairól,³³ ezeknek később „Magyar táncgyományok” című könyvében részletes leírását is adta.³⁴ Kötött szerkezetű táncok élő hagyományát dokumentálta a korai tánc kutatás a bukovinai székelyek táncgyományában is.³⁵

A magyar népi kultúrában a fenti kötött, csoportos táncok mellett a 19. századi társastánc kultúra divatos szabályozott, több részes polkái is terjedtek. Ezek az 1800-as évek utolsó harmadától, a kötetlen keringő és polka divatjával együtt, jórészt a tánciskoláknak köszönhetően jelenhettek meg a falusi közösségekben. Előfordulásukra, mint a későbbiekben látni fogjuk, a 20. század első feléből bőven vannak adataink, ugyanakkor a források a szabályozott formák korlátozottabb elterjedtségét és alkalmibb szerepét is mutatják. E polkák közül nálunk különösen a krajcopolka, a tréfáspolka és a különböző tapsos polkafélék változataival számolhatunk.

Krajcopolka (Kreuzpolka)

A krajcopolka feltételezhetően német eredetű, kötött szerkezetű és térformájú polkaféle, mely Európában nagyobb területen elterjedt, megtaláljuk a német nyelvterületen, Dániában, Hollandiában.³⁶ A magyarországi németek táncgyományának egyik elterjedt, népszerű táncát jelentette.³⁷ A krajcopolka nálunk leggyakrabban német néven, illetve annak elferdített változataival volt ismert (krajcopolka, krejcpolka, krejszpolka, krájszpolka, krácpolka). A tánc kíséretként használták nálunk a „Zöld erdőben jártam virágok (ibolyák) között” kezdetű németes műdalt is.³⁸ E kezdősora alapján hívták a táncot zöld erdőnek, zöld erdő-polkának is. A dalt megtaláljuk Bartók Béla 1918-as újszászi (Pest megye) gyűjtésében.³⁹

³⁰ Lásd, például: Gönyey, 1958. 142., Pesovár F., 1960. 317., Pesovár F., 1990. 210.

³¹ A hétlépés nemzetközi párhuzamaihoz lásd: Wolfram, 1951. 159–161., Oetke, 1982. 269–272. 291. Magyar vonatkozásairól rövid összefoglalás: Martin, 1979b.

³² A feltehetően német eredetű, kötött szerkezetű csoportos páros tánc Európában nagyobb területen elterjedt, németosztrák rokonait megtaláljuk Reidlinger Schottisch (Ausztria), Lüdere Polka (Svájc), Hackenschottisch, Kuckuckspolka elnevezésekkel. E változataihoz lásd: Oetke, 1982. 259–260. Magyar vonatkozásairól röviden: Martin, 1979a.

³³ Ft. 19.

³⁴ Molnár, 1947. 428–432.

³⁵ Belényesi, 1958. Jórészt a falusi hagyományörzéssel, hagyományalkotással kapcsolatos folyamatoknak köszönhető, hogy a kötött csoportos táncok helyenként még a 20. század második felében is továbbéltek. Ezek főként különlegességük révén, az improvizatív, hagyományos táncok nagy tömbjétől való eltérésükkel lettek alkalmasak a közösségek önkifejezésére, önazonosságának kifejezésére.

³⁶ Wolfram, 1951. 153., Oetke, 1982. 261.

³⁷ Változatait lásd: Kiss G., 1997. 420–423.

³⁸ Halmos – Lányi – Pesovár E., 1988. 130–133.

³⁹ Lásd: 2. kotta.

11, 11, 5⁵, 11 1785a 1.1.5

V-6

A felvétel helye: Újszász, Pest m., 1918. VIII. Gy.: Bartók

Előadta: Dobósi Bernátné, 26 éves,

Elterjedtség:

Tempo giusto

Zöld erdőben jártam ibolyák között Mondtam neki, hogy
Lát-tam ott egy kis lányt, po-ko-rit kö-zött

kös-sön ne-rem is, meg-ö-le-len ér-te ha-ran-mos-ko-is

„Auf der blauen Donau sitzt ein K.”

v. 5 = MF. 196 (ford.)

725/a 728a

2. kotta: Bartók Béla által gyűjtött krajcopolka-dallam. (MTA ZTI BR 11306_01)

A krajcopolka különböző változatokban élt, ismert volt párcserélős formája is. A tánc folyamán a többször ismétlődő táncszakasz lényegében két fő részből épült fel, ahol az első koreográfiai egység egy figurázó rész, leggyakrabban keresztező lábgesztusokkal (erre utalhat a tánc elnevezése⁴⁰), ezt a második részben felváltja egy páros, zárt összefogódzású polkaforgás. 20. század eleji tánciskolai formájáról és terjesztéséről tanúskodik Róka Pál 1900-as, a hazai táncmesterek körében közismert tánckönyve.⁴¹ Ugyanakkor más polkafélékhez hasonlóan különösen német nemzetiségi közvetítés révén, illetve az osztrák tánc kultúra hatására is terjedhetett.⁴² Jelenlétére a 19. század

⁴⁰ A német kreuzen 'keresztetni' szóra utalhat.

⁴¹ Róka, 1900. 124–125. 20. századi tánciskolai terjesztését támasztják alá későbbi néprajzi gyűjtéseink is, pl.: MTA BTK Zenetudományi Intézet Néptánc Archivum Kézirattára (továbbiakban=AKT) AKT 286. 13., AKT 350., AKT 632. 45. stb.

⁴² Hazai előfordulására vonatkozóan lásd: Maácz, 1954. 37. 39., Belényesi, 1958. 91., 100–101. stb., Dánielisz, 1976. 149., Felföldi, 1983. 399., Pálfi, 1984. 1032., Kaposi, 1999. 47. Lásd még a következő jegyzetekben.

második felétől vannak adataink, nagyobb népszerűsége a 19-20. század fordulójára tehető. A két világháború között Bándy Mária és Vámszer Géza „Székely táncok” című tánckönyvében is megjelent leírása.⁴³ A krajcopolka előkerült a Dunántúlról (például Vas, Somogy, Fejér megye, Szlavónia), az Alföldről és a székelység táncagyományából is. Használatát forrásaink gyakran a tánciskolai bálókhoz kötik, de számos adatunk van a 20. század elején szórakozó funkcióban báli, lakodalmi használatára is, és egyes változatait még a 20. század második felében is megtaláljuk a falusi tánc kultúrában.⁴⁴ Más hasonló karakterű táncokkal együtt elsősorban a két világháború között divatossá váló újabb modern társastáncok szoríthatták háttérbe.

Tréfás polka (fenyegetős polka)

A tréfás polka németes, játékos-pantomimikus, kötött szerkezetű páros tánc.⁴⁵ Ismerjük nagyobb európai elterjedtségét, például német-osztrák, cseh, szlovák, román, délszláv változatait.⁴⁶ A tánc lényeges eleme a játékos, parodisztikus fenyegető mozdulat (a fenyegetős, fenyegetős polka elnevezése is erre utal), mely páros polkaforgással váltakozik. Általánosan elterjedt elnevezései voltak a fenyegetős, fenyegetős polka, előfordult még tréfás polka néven, rokon változatai toppantós, huncutka, fenyegetős-tapsikolós neveken.⁴⁷ Kísérletét kötött, németes, Közép-Európában általánosan ismert dallamok jelentették. Bartók „A magyar népdal” című írásában egy 1907-es felsőiregi (Tolna megyei) gyűjtés alapján „Nám megmondtam kisleány” szövegkezdettel közölte kísérődallamát és a táncnak rövid szöveges leírását is adta.⁴⁸ A csíki székelyek körében a fenyegetős helyi változatához a „Hadd el te, kicsike...” kezdetű dalt énekeltek: „Hadd el te kicsike/ mi csináltál az este/ Huncut vagy tolvaj vagy,/ még a májad sem igaz.”⁴⁹ A bukovinai székelyek körében „A láboddal tappogtass...” kezdetű szöveggel ismert: „A láboddal tappogtass,/ a kezveddel csattogtass!/ Tolvaj vagy, huncut vagy,/ mégiscsak az enyém vagy.”⁵⁰ A fenti szövegkezdetekkel is számon tartották a táncot. A székely táncagyományból vannak adataink arra, hogy polgári táncokból felépülő tánciklus (hetes, hétféle) egyik darabjaként táncolták.⁵¹

A magyar nyelvterületen a 19-20. század fordulóján terjesztették a táncmesterek, és még a két világháború között is szerepelt a modern társastáncok mellett a tánciskolák programjában.⁵² Tréfás polka néven gyermektáncként fordul elő Róka Pál már korábban említett 20. század eleji tánckönyvében, de megjelenik az 1930-as évekbeli „Székely táncok” című tánckönyvben is.⁵³ A tánciskolai terjesztés mellett német-osztrák közvetítéssel is számolhatunk. Elterjedtségére elsősorban, viszont szinte az egész magyar nyelvterületről vannak adataink, a Dunántúlról (Zala), északról (Csallóköz), az Alföldről (Kiskunság, Szatmár), Székelyföldről és a bukovinai székelyek táncagyományából.⁵⁴ A tánciskolai terjesztés miatt feltételezhetjük egykori általánosabb ismertségét,

⁴³ Bándy – Vámszer, 1937. 36–37.

⁴⁴ Lásd, pl. Berkes, 1969. 162. 8. sz. tánc, Halmos – Lányi – Pesovár E., 1988. 32–33. 19-20. tánc.

⁴⁵ A pantomimikus-tréfás táncokról a német nyelvterületen és nemzetközi párhuzamaihoz lásd: Wolfram, 1951. 164–173.

⁴⁶ Wolfram, 1951. 154–155., 164–165., Oetke, 1982. 261. 265–267. A tánc változatait, rokonait a német táncagyományban, pl. Fingertanz, Fingerpolka, Klatschtanz, Klatschpolka, Judenpolka neveken találjuk.

⁴⁷ Előkerült német szövegére utalóan mindefiszele-trapp-tropp (Mit den Füßen trapp, trapp, trapp) elnevezéssel. Belényesi, 1958. 150. 77. l., 153. 11. l.

⁴⁸ Bartók, 1967. 238., 278., 216. sz. dallam és jegyzete. A dallamot lásd: 3. kotta.

⁴⁹ Lásd, pl. Bándy – Vámszer 1937. 29.

⁵⁰ Kiss L., 1958. 79.

⁵¹ Bándy – Vámszer, 1937. 21–41.

⁵² Táncmesteri közvetítésről: Pesovár F., 1960. 317–318., Belényesi, 1958. 149. 27. l. Tánciskolai népszerűségéről tanúskodnak a korabeli tánciskolai hirdetések is.

⁵³ Róka, 1900. 132., Bándy – Vámszer, 1937. 29–30. 39–40.

⁵⁴ Elterjedtségéhez lásd a már hivatkozott helyeken túl: Kaposi – Maác, 1958. 86–87., Fügedi – Takács, 2005. 22–23. A táncra vonatkozóan számos kéziratos néprajzi feljegyzést, leírást is találunk. Lásd, pl. EA 1809. 8.

ugyanakkor rövid ideig lehetett népszerű. Falusi divatja elsősorban a 20. század elejére tehető, de változatai a néprajzi gyűjtések során (véltetően a népművészeti mozgalmaknak köszönhetően) még a 20. század második felében is előkerültek.⁵⁵

Handwritten musical score for "Fenyegetős polka" by Bartók. The score includes a title page with handwritten notes, a musical notation with lyrics in Hungarian, and a section for the melody. The title page contains handwritten notes about the source of the melody and the date of collection. The musical notation is in G major, 2/4 time, and includes a key signature change to F major. The lyrics are in Hungarian and describe a playful dance. The score is handwritten on aged paper with various annotations and corrections.

3. kotta: Fenyegetős polka dallam
Bartók Béla gyűjtéséből. (MTA ZTI BR 03642_01)

⁵⁵ A tánc napjainkig jelen van például a csíkszentdomokosiak (Csík), vagy a bukovinai székelyek táncos hagyományörzésében.

Tapsos polkák

A polkáknak kedvelt csoportját jelentették a különböző tapsos polkák. Ezeknek a tréfás, fenyegetős táncokkal is összefonódva sokféle variációja jött létre Európában. A tapsos-játékos páros táncok különböző változatait megtaláljuk Közép-Európában, német-osztrák területen, Belgiumban, Hollandiában, Dániában, Svédországban és Norvégiában.⁵⁶ Ezekkel a táncokkal rokon nálunk a németes, kötött szerkezetű, játékos-pantomimikus páros tánc a „Hogy a csibe...”. Általában Hogy a csibe, csibetánc néven találjuk meg, mely megnevezés a tánchoz kapcsolódó dal szövegére utal. Emellett felbukkant még a tapsipolka elnevezés is.⁵⁷ Párhuzamait megtaláljuk a magyarországi németek és románok folklórjában is.⁵⁸

A tánc motívumaiban, szerkezetében, térhasználatában és zenéjében is kötött, kísérő dallama a nálunk „Hogy a csibe...” kezdetű szöveggel ismert németes dallam.⁵⁹ Az előforduló változatoknál általában a tánc közben énekeltek a dallamot. Az említett dal különböző szövegváltozatokkal került elő: „Hogy a csibe, hogy?/ Hát az ára hogy?/ Mit kérdezi mi az ára,/ Belévágom a markába.”⁶⁰ vagy „Hogy a csibe, hogy?/ Három forint húsz!/ Három forint húsz a csibe ára/ Rácsapom az asztalára.”⁶¹ Az egy dallamstrófa hosszúságú kötött tánckompozíció két részre tagolódik. Az első, pantomimikus részben a táncosok egymás tenyerébe csapva alkudozást mímelnék, a második részben páros polkaforgás következik, vagy külön egyet fordulnak vagy egyes változatokban a férfi kifordítja a nőt.⁶² A „Hogy a csibe...” a magyar nyelvterület nyugati és északi részén közismert volt az első világháború környékén, változatai eddigi ismereteink szerint elsősorban a Dunántúlról (Rábaközről, Vas, Zala, Veszprém, Somogy, Baranya, Tolna, Fejér megyékből) és Északról (Pozsony, Komárom megyéből) kerültek elő. Szórványosan vannak adataink az Alföldről is.⁶³ A csibetánc, ahogy erre a földrajzi elterjedtsége is utalhat különösen német-osztrák közvetítés révén kerülhetett hozzánk, emellett a 20. század elején a tánciskolák is terjesztették. A táncról tudjuk, hogy helyet kapott a paraszti közösségek táncalkalmain, ugyanakkor a legtöbb adat arról tanúskodik, hogy rövid ideig maradt népszerű. Divatja elsősorban a 20. század első évtizedeire tehető. Seemayer Vilmos 1920-as, 30-as évekbeli dunántúli gyűjtései alapján részletes leírását is adta, ugyanakkor az 1930-as évek elejére (Somogyra és Zalára) vonatkozóan közvetve már a tánc kikopására utalt.⁶⁴ Néhány helyen – részben a népművészeti mozgalmakkal is összefüggésben – még a 20. század második felére vonatkozóan is tudunk tartósabb továbbéléséről.⁶⁵

Az eddig bemutatott elterjedtebb polkák mellett a magyar paraszti tánc kultúrában megjelentek még más polkafélék, így például a hopsypolka, rezgőpolka, suszterpolka, sétapolka. A kötetlen

⁵⁶ A pantomimikus-tréfás táncokról általában lásd: Wolfram, 1951. 164–173. A Hogy a csibével rokon karakterű tapsos táncok elterjedtségéhez lásd: Wolfram, 1951. 154–155. 164–173., Oetke, 1982. 261. 265–266.

⁵⁷ Fügedi – Takács, 2005. 22.

⁵⁸ Baranyai német változatát Patschpolka néven lásd: Kiss G., 1997. 428. A németek körében általánosan ismert tapsos polkák (Patschpolka) is rokonságot mutatnak e táncsal. Lásd, pl. Judenbub, Patschgalopp a tolnai és baranyai németeknél (Kiss G., 1997. 427.).

⁵⁹ Lásd, pl. a Seemayer Vilmos által gyűjtött berzenzei (Somogy megyei) változatot (4. kotta).

⁶⁰ Bartók Béla gyűjtése, Nagymegyer (Komárom), 1910. (Bartók, 1967. 247. 253. sz. dallam)

⁶¹ Ebben a formájában lásd: Seemayer, 1935. 115–116. A „rácsapom” helyett általános a „leteszem az asztalára” szöveg.

⁶² Gönyey Sándor 1939-ben a táncot a következőképpen írta le: „A csibetáncban a csibére alkudozó, egymás tenyerébe csapogató vásárosok utánozzák. Váltólépésben közelednek egymás felé, ütemesen csapkodnak egymás tenyerébe, végül a nőt a férfi megforgatja.” (Gönyey, 1939. 854.)

⁶³ A csibetánc előfordulására vonatkozó adatokat közöl többek között: Maácz, 1954. 38., Jakab, 1955. 124., Tálasi, 1977. 303., Pálfi, 1984. 1032. Lásd még a következő jegyzeteket. A tánc rokonságába tartozik, pl. a bukovinai székely anyagban a „csattogtatós” nevű tánc (Belényesi, 1958. 108.).

⁶⁴ Seemayer, 1935. 115.

⁶⁵ Lásd, pl. a Vas megyében előkerült (Halmos – Lányi – Pesovár E., 1988. 33., 128.), vagy a vásáruúti, jókai (Pozsony m.) változatokat (Takács, 2000. 47., Fügedi – Takács, 2005. 22.).

polka a keringővel együtt a 19-20. század fordulóján egy időre a csárdást megközelítő népszerűsége tette. A hosszabb életű keringővel ellentétben általában néhány évtizedre kapott helyet a paraszti közösségek szórakozó funkciójú táncai között. Rövidebb divatját követően úgy tűnik, hogy viszonylag gyorsan, legtöbb helyen a 20. század első felében kikophatott a falusiak tánc kultúrájából. Ugyanakkor egyes közösségek esetében a polka még a 20. század közepén is szerepelt a helyi táncészletben.⁶⁶ Továbbélő változatait megtaláljuk a 20. század második felében olyan tánc hagyományaik tudatos őrző közösségek kultúrájában, mint például a mezőségi székelyek, a gyimesi csángók, vagy az áttelepült bukovinai székelyek.

5, 5, 10, 18
7-8

elo Philyx

2 (2) 5

— Csibetánc. —

Giusto. d=106.

Hogy a ci-be, hogy?

Há-rom fo-rint húsz!

Há-rom forint húsz a ci-be a'-ra,

Rá-cs-a-pom az asz-ta-lá-ra. x)

Berzenze (Somogy m.), Camark Istváné, sz. Hossza István, 52 éves. 1935. XT. 19. — Seemayer Vilmos.

Vár. Bartók An. gyűjt. 253. Takács Jánosé, M. Szardulak (Zala) 16.

Korografia. Részlete leírásához lásd: Ethnogr. 193-?

1932-ben Szemes Istváné, 30 éves, Szorfián (Győr) beemelte rokon a táncot. Dallam és Korografia egyet a fennelől. Ennek lejegyzése azonban 1935-ben elcsúszott.

T-5/3

x) Gyermekkorában tanultam Berzenzei.

906/c

910/c

4. kotta: Csibetánc Seemayer Vilmos dunántúli gyűjtéséből. (MTA ZTI BR 11731_01)

⁶⁶ Lásd, pl. Berkes Eszter 1965-ös szlavóniai lakodalom-leírását (Berkes, 1969. 164–168) vagy: Varga, 2009. 28.

A valcernek és a polkaféléknek 19. század végi, 20. század eleji népszerűségét a népi táncéletben a táncok újabb divathulláma követte az első világháború után. Ekkor jelentek meg a paraszti táncéletben a 20. század elejének népszerű társastáncai, például a onestep, a foxtrott és a tangó, ezekkel azonban már a társastáncok falusi divatjának egy újabb korszaka veszi kezdetét.

Irodalomjegyzék

Balásy

1910 Balásy Dénes: Régi székely nóták és tánczok. In: *Ethnographia*, XXI. (1910) 42–47., 172–174., 296–300.

Bándy – Vámszer

1937 Bándy Mária – Vámszer Géza: *Székely táncok*. Cluj [Kolozsvár], Minerva, 1937.

Bartók

1967 Bartók Béla: A magyar népdal. In: *Bartók Béla összegyűjtött írásai*. Közreadja: Szöllősy András. Budapest, Zeneműkiadó, 1967. 101–350. [1924]

Belényesy

1958 Belényesy Márta: *Kultúra és tánc a bukovinai székelyeknél*. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1958.

Berkes

1969 Berkes Eszter: A szlavóniai magyar népszíngő táncgyomániai. In: *Táncstudományi Tanulmányok, 1967–1968*. (1969) 127–196.

Dánielisz

1976 Dánielisz Endre: Munkavégző táncszokások Bihardiószegen. In: *Néprajzi Dolgozatok, 1976*. 147–150.

Faragó

1946 Faragó József: *A tánc a mezőszéki Pusztakamaráson*. Kolozsvár, Bolyai Tudományegyetem Néprajzi Tanszéke, 1946. (Erdélyi Néprajzi Tanulmányok 7.)

Felföldi

1983 Felföldi László: Adatok Hódmezővásárhely tánc kultúrájáról. In: *Kiss Lajos Emlékkönyv*. Szerk.: Dömötör János – Tárkány Szűcs Ernő. Hódmezővásárhely, Hódmezővásárhely Városi Tanácsa, 1983. 379–401., 429–430.

Felföldi

1997 Felföldi László: A magyarországi délszláv népek táncgyomániai. In: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyomániai*. Szerk.: Felföldi László – Pesovár Ernő. Budapest, Planétás, 1997. 355–359.

Fügedi – Takács

2005 Fügedi János – Takács András: *A Bertóké és társai. Jókai falu hagyományos táncai*. Dunaszerdahely – Budapest, Csemadok Dunaszerdahelyi Területi Választmánya – MTA Zenetudományi Intézete, 2005.

Gönyey

1939 Gönyey Sándor: A magyar táncok. In: *Az ezeréves Magyarország. A Pesti Hírlap kiadványa*. Budapest, 1939. 841–858.

Gönyey

1958 Gönyey Sándor: Tánc tanulás falun. In: *Táncstudományi Tanulmányok, 1958*. 133–144.

Halmos – Lányi – Pesovár E.

1988 Halmos István – Lányi Ágoston – Pesovár Ernő: *Vas megye tánc- és zenei hagyománya*. Szombathely. Megyei Művelődési és Ifjúsági Központ, 1988.

Hofer

1975 Hofer Tamás: Három szakasz a magyar népi kultúra XIX–XX. századi történetében. In: *Ethnographia*, LXXXVI. (1975) 398–414.

Jakab

1955 Jakab Ilona: Sztálinváros-Óváros táncélete. In: *Népünk hagyományai*. Szerk.: Igaz Mária – Morvay Péter – Simon Józsefné. Budapest, Művelt Nép Tudományos és Ismeretterjesztő Kiadó, 1955. 118–128.

Kallós – Martin

1970 Kallós Zoltán – Martin György: A gyimesi csángók táncélete és táncai. In: *Táncstudományi Tanulmányok, 1969–1970*. (1970) 195–254.

Kaposi

1970 Kaposi Edit: Adalékok az európai és a magyar táncmesterség történetéhez. In: *Táncstudományi Tanulmányok, 1969–1970*. (1970) 163–194.

Kaposi

1999 Kaposi Edit: *Bodrogköz táncai és táncélete, 1946–1948*. Budapest, Planétás, 1999.

Kaposi – Maác

1958 Kaposi Edit – Maác László: *Magyar népi táncok és táncos népszokások*. Budapest, Bibliotheca, 1958.

Karácsony

1993 Karácsony Zoltán: Táncok egy inaktelki lakodalomban 1991. szeptember 7–8-án. In: *Martin György emlékezete. Visszaemlékezések és tanulmányok születésének hatvanadik évfordulójára*. Szerk.: Felföldi László. Budapest, Magyar Művelődési Intézet – MTA Zenetudományi Intézet, 1993. 147–157.

Kavcsásnszki

2007 Kavcsásnszki Máté: Társastáncok a magyar paraszti közösségekben a XIX-XX. században. In: *Notitiae Iuvenum. Tanulmányok Ujváry Zoltán 75. születésnapjának tiszteletére*. Szerk.: Kiri Edit – Kovács László Erik – Szilágyi Judit. Debrecen, Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar Hallgatói Önkormányzat, 2007. 129–142.

Keszler

é. n. Keszler Mária: Hajós táncai. Tánze aus Hajós. In: *Sokszínű hagyományunkból. I.* Szerk.: Lányi Ágoston – Olsvai Imre. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda, é. n. 75–101.

Kiss G.

1997 Kiss Gáborné: A magyarországi német táncgyomány és forrásai. In: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. Szerk.: Felföldi László – Pesovár Ernő. Budapest, Planétás, 1997. 413–442.

Kiss L.

1958 Kiss Lajos: A bukovinai székelyek tánczenéje. In: *Táncstudományi tanulmányok, 1958*. 67–88.

Lajtha

1955 Lajtha László: *Körspataki gyűjtés*. Budapest, Editio Musica, 1955.

Lajtha – Gönyey

1937 Lajtha László – Gönyey Sándor: Tánc. In: *A magyarság néprajza. IV.* Budapest, Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937. 85–149.

Lázár

1896 Lázár István: *Alsó-Fehér vármegye magyar népe*. Nagyenyed, Cirner és Lingner Könyvnyomdája, 1896.

Maác

1954 Maác László: Somogy táncélete. In: *Somogyi táncok*. Szerk.: Morvay Péter – Pesovár Ernő. Budapest, Művelt Nép, 1954. 36–54.

Martin

1979a Martin György: Gólya. In: *Magyar Néprajzi Lexikon. II.* Szerk.: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 288.

Martin

1979b Martin György: Hétlépés. In: *Magyar Néprajzi Lexikon. III.* Szerk.: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1979. 536.

Martin

1990 Martin György: Magyar táncdialektusok. In: *Magyar néprajz. VI. Népzene – néptánc – népi játék*. Szerk.: Dömötör Tekla. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 390–451.

Molnár

1947 Molnár István: *Magyar táncgyományok*. Budapest, Magyar Élet, 1947.

Móricz

1991 Szatmári gyűjtés. 1. *Balladák, dalok és versek*. Gyűjtötte: Móricz Zsigmond. Szerk.: Katona Imre. Budapest, Magyar Tudományos Akadémia – Magyar Néprajzi Társaság, 1991. (Magyar Népköltési Gyűjtemény, Új folyam XVII.)

Oetke

1982 Herbert Oetke: *Der deutsche Volkstanz I–II*. Berlin, Heinrichshofen's Verlag, 1982.

Pálfy

1984 Pálfy Gyula: Néptánc, táncélet. In: *Kecel története és néprajza*. Szerk.: Báth János. Kecel, Kecel Nagyközség Tanácsa, 1984. 1021–1043.

Pálfy

1997 Pálfy Gyula: A magyarországi román táncgyományok. In: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. Szerk.: Felföldi László – Pesovár Ernő. Budapest, Planétás, 1997. 407–412.

Pesovár E.

1980 Pesovár Ernő: Keringő. In: *Magyar Néprajzi Lexikon. III.* Szerk.: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1980. 165.

Pesovár E.

1981 Pesovár Ernő: Polka. In: *Magyar Néprajzi Lexikon. IV.* Szerk.: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1981. 258.

Pesovár E.

1982 Pesovár Ernő: Történelmi társastáncok. In: *Magyar Néprajzi Lexikon. V.* Szerk.: Ortutay Gyula. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982. 340.

Pesovár E.

1997 Pesovár Ernő: A magyarországi szlovákság tánc kultúrája. In: *A magyar nép és nemzetiségeinek táncgyománya*. Szerk.: Felföldi László – Pesovár Ernő. Budapest, Planétás, 1997. 381–391.

Pesovár E.

2003 Pesovár Ernő: *Táncgyományunk történeti rétegei. A magyar néptánc története*. Szombathely, Berzsenyi Dániel Főiskola, 2003.

Pesovár F.

1960 Pesovár Ferenc: Táncmesterek a szatmári falvakban. In: *Táncstudományi Tanulmányok, 1959–1960*. (1960) 309–332.

Pesovár F.

1990 Pesovár Ferenc: Táncélet és táncos szokások. In: *Magyar néprajz. VI. Népzene – néptánc – népi játék*. Szerk.: Dömötör Tekla. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1990. 195–250.

Ratkó

1996 Ratkó Lujza: *A tánc mint tradíció a nyírségi paraszti kultúrában. "Nem úgy van most, mint vót régen..."*. Nyíregyháza – Sóstófürdő, Sóstói Múzeumfalú Baráti Köre, 1996.

Róka

1900 Róka Pál: *A táncművészet tankönyve. Elméleti és gyakorlati szaktankönyv*. Nagykőrös, Ottinger Kálmán, 1900.

Seemayer

1935 Seemayer Vilmos: Adatok népi táncaink ismeretéhez. In: *Ethnographia*, XLVI. (1935) 105–116.

Seprődi

1909 Seprődi János: A székely táncokról. In: *Erdélyi Múzeum*, XXVI. (1909) 323–334.

Strobel

1998a Desmond F. Strobel,; Waltz. In: *International Encyclopedia of Dance. VI.* Szerk.: Cohen, Selma Jeanne. New York – Oxford, Oxford University Press, 1998. 359–361.

Strobel

1998b Strobel, Desmond F.: Polka. In: *International Encyclopedia of Dance. V.* Szerk.: Cohen, Selma Jeanne. New York – Oxford, Oxford University Press, 1998. 221–223.

Sümeghy

1944 Sümeghy Vera: Széki táncok. In: *Éneklő Ifjúság*, III. (1944) 6. sz. 63–68.

Szentpál

1956 Szentpál Olga: Keringő és polka a 19. században. In: *Táncművészeti Értesítő, 1956.* 73–76.

Tari

1999 Tari Lujza: Német eredetű dallamok a bukovinai székely (hangszeres) népzeneben. In: *Ethnographia*, CX. (1999) 265–280.

Tari

2001 Tari Lujza: *Kodály Zoltán, a hangszeres népzene kutatója*. Budapest, Balassi, 2001.

Tari

2002 Tari Lujza: Polka. In: *Magyar Nagylexikon. 14.* Budapest, Magyar Nagylexikon Kiadó, 2002. 919.

Takács

2000 Takács András: *Csallóközi néptáncok*. Pozsony, Kalligram, 2000.

Tálas

1977 Tálas István: *Kiskunság*. Budapest, Gondolat, 1977.

Varga

2009 Varga Sándor: Tánc történeti divatok hatása a belső-mezőségi települések tánckészletére. In: *Művelődés*, (2009) 3. sz. 25–29.

Wolfram

1951 Richard Wolfram: *Die Volkstänze in Österreich und verwandte Tänze in Europa*. Salzburg, Otto Müller Verlag, 1951.

Zsigmond

1996 Zsigmond József: Népi táncok, táncszók, táncbeli szokások és táncdalok. In: Zsigmond József – Palkó Attila: *Magyar néphagyományai. Szemelvények*. Marosvásárhely, Mentor, 1996. 187–206.

Elektronikus hivatkozások:**Dóka**

2005 Dóka Krisztina: Polgári társastáncok. In: *Sulinet Digitális Tudástár*. A magyar néptánc típusai. <http://tudasbazis.sulinet.hu/hu/muveszetek/tanc-es-drama/a-magyar-neptanc-tipusai/polgari-tarsastancok/polgari-tarsastancok>

Kavecsánszki

2009 Kavecsánszki Máté: Társastáncok a magyar paraszti közösségekben. In: *Folkszemle*, 2009. december, http://www.folkradio.hu/folkszemle/kavecsanszki_tarsastancok/index.php

Wedding

1931 Wedding in Hungary (1931) <http://www.britishpathe.com/video/a-wedding-in-hungary/query/wedding+in+hungary>

Levéltári források**AKT**

286 Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Néptáncarchívum Kézirattár, Pesovár Ernő gyűjtése, Kálmánca (Somogy megye), 1953.

AKT

350 Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Néptáncarchívum Kézirattár, Pesovár Ernő gyűjtése, Szenna (Somogy megye), 1953.

AKT

632

Magyar Tudományos Akadémia, Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Zenetudományi Intézet, Néptáncarchívum Kézirattár, Jakab Ilona gyűjtése, Kemece (Szabolcs megye), 1957.

EA

1809

Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum Kézirattár, Nagy Czirok László: IV. Népi táncok. Kiskunhalas. [Gyűjtések ideje: 1896–1949]

EA

1925

Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum Kézirattár, Laszczik Ernő: Dunántúli lakodalom. [XX. század eleje]

EA

4442

Néprajzi Múzeum, Etnológiai Archívum Kézirattár, Kresz Mária: Grisek Mári és Szendrei Gábor lakodalma Pázmádon, 1943. november 23-án. Pázmánd

Felföldi László

Kaposi Edit, a tánckutató*

Kaposi Edit a II. világháború utáni tánckutató nemzedék egyik legsokoldalúbb, legtermékenyebb tagja volt. Érdeklődése egyformán kiterjedt a néptáncra, a tánc történetre, a színpadi és versenytáncra s az alkalmazott tánc kutatás szinte minden területére – a táncoktatásra, tánckritikára is. Ez a sokoldalúság s az ezzel párosuló, átfogó szemlélet az egész tánc kultúrát a maga teljességében látni és láttatni akaró szándékából fakadt. Az átfogó szemlélet egységes módszertan kialakítását követelte meg tőle, amelynek egyik központi gondolata a tánc esztétikai jellemzőinek és konkrét társadalmi hátterének egységben való vizsgálata volt. Ez a szemlélet és módszer, amelyet Kaposi Edit a néprajzi tanulmányai révén sajátított el, pályája során általános elvvé vált számára és termékenyítően hatott a többi érdeklődési területére is. Ezáltal írásai szemléletesebbé, olvasmányosabbakká, s más tudományágak számára is felhasználhatóbbakká váltak. Erről tanúskodik az a több, mint 300 változatos műfajú írás – könyv, tanulmány, ismeretterjesztő cikk, kritika, könyvismertetés, évfordulós megemlékezés, nekrológ, alkotói portré, interjú – és a több, mint 50 lexikon szócikk, amely a ma már lezárt életművet alkotja. Szakírói tevékenysége mellett minden más munkájában megnyilvánult igényessége, széles néprajzi és művelődéstörténeti tájékozottsága. A tánc kutatásban éppúgy, mint a mozgalmosszervezésben s az úgynevezett „művészeti diplomáciában”.

Kaposi Edit kutatói pályája az 1940-es években indult. Családjából a magyar kultúra iránti tiszteletet, az ismeretszerzés- és –terjesztés vágyát, a korabeli táncmozgalomból a szép mozgás örömet, a Budapesti Pázmány Péter Tudományegyetemről pedig (1943–1949) az alapos elméleti és módszertani fölkészültséget hozta magával. Első jelentős munkája, amelyre Ortutay Gyula indította el, a Bodrogló táncgyománjának monografikus föltárása volt. Ez lett doktori disszertációjának témája is, s ezáltal ő lett az első tudományos fokozattal rendelkező néptánckutató Magyarországon. Szemléletének frissességéről, újszerűségéről, a néptánc kutatást megújítani szándékozó lendületéről A néptánc kutatás újabb feladatai (1947) című írása és gyűjtőmunkája eredményeiről beszámoló két összefoglaló dolgozata (A tánc a bodroglói Cigándon, 1947. és Bodrogló táncai és táncélete – kézirat, 1949.) tanúskodik.

Az 1947 és 1949 közötti időszak a magyar néptánc kutatás termény korszaka volt. Az ebben az időben megjelent új munkák arról tanúskodtak, hogy a néptánc kutatás klasszikus periódusa lezárult, s szemléletében, módszereiben új korszak következik. Elsőként említjük Molnár István Magyar táncgyománnyok című könyvét,¹ amely a néptáncok addiginál alaposabb formai-morfológiai megközelítésével, mozgásközpontú elemzésével tűnt ki. A következő Gönyey Sándor és Lugossy Emma Magyar népi táncok I. című kötete (1947), amely a Lábán Rudolf féle táncjelírás alkalmazásával, s a táncok néprajzi hátterének megvilágításával példát mutatott a néptáncok új-

* Elhangzott az MTA Tánc tudományi Munkabizottsága által rendezett Kaposi Edit emlékülésen, 2013. május 30-án a Zenetudományi Intézetben

¹ Molnár, 1947.